

Az erdélyi magyar szövetkezetek jelenlégi helyzete. Esetpéldák

Csipkés Hajnalka-Szende

PhD hallgató, Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szociológia Doktori Iskola, 400604 Kolozsvár, 21 Decembrie 1989 sugárút, 128.

INFO

Hajnalka-Szende Csipkés
szende_csipkes@yahoo.com

Keywords

legal framework,
producers' behavior,
cooperatives,
Transylvanian farmers,
minorities

Kulcsszavak

jogszabályok,
termelői magatartás,
szövetkezetek,
erdélyi termelők,
kisebbségek.

ABSTRACT

The contemporary situation of the Transylvanian Hungarian co-operatives. Instances The author presents in parallels the legal regulatory history of cooperatives in Hungary and Romania and also the legal perspectives of the current systems, highlighting the cooperative behavior of Hungarians in Romania. Existing statistical data is considered as starting-point, according to which both countries are characterized by a low number of cooperatives. As a part of the research, the author presents two case examples and five interviews with Transylvanian farmers in order to reveal the practical barriers to the spread of cooperatives.

Absztrakt. A szerző párhuzamba állítja a szövetkezetek magyarországi és romániai szabályozásának jogtörténetét, valamint az aktuális szabályozási rendszert, kiemelve a romániai magyarok szövetkezési magatartását. Kiindulási alapul szolgálnak azon statisztikai adatok, melyek szerint mindkét országban alacsony a szövetkezetek száma. Említésre kerülnek azon kritikák is, melyekkel a szakirodalom illetve az aktuális kelet-európai szabályozási rendszereket.

A kutatási részben a szerző két erdélyi magyar érdekelt-ségű szövetkezet esetpéldáját mutatja be és öt, szintén erdélyi magyar termelővel folytatott interjút dolgoz fel.

Ez a tanulmány a XI. Nyíregyházi Doktorandusz Konferencián (2017. 12. 01., Nyíregyházi Egyetem) elhangzott előadás alapján készült.

Bevezetés

Magyarország és Románia, mint poszt-kommunista államok, szövetkezeti téren hasonló hiányosságokkal küzdenek, annak ellenére, hogy mindkét állam célja az Európai Unió által előírányzott agrárpolitikák megvalósítására.

„A múlt század közepén létrehozott Európai Gazdasági Közösség (Közös Piac) első fejlődési szakaszában (1951–1957) olyan gazdaságpolitikai alapelveket fektettek le, amelyeknek célja az AEÁ életszínvonalának elérése vagy megközelítése volt. Ehhez gazdaságélénkítő stratégiát kellett kidolgozniuk” (Albert-Lőrincz és Albert-Lőrincz 2014: 7).

Megjegyzendő, hogy ezen stratégiák különösen az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) alapító országok (Belgium, Németország, Franciaország, Olaszország, Luxembourg és Hollandia) (Albert-Lőrincz, 2014) közös agrárpolitika törekvései túlnyomórészt hozzájárultak a jelenlegi jól működő szövetkezeti modell létrejöttéhez.

Az 1989 előtti diktatórikus rendszerek gazdaságpolitikája (Hunyadi, 2007), valamint az ezt követő hiányos jogi szabályozás következtében, ezekben az országokban drasztikusan lecsökkent a szövetkezetek száma (Simon, 2007). Az utóbbi években viszont, az Európai Unió integrációs törekvések során, ismét fellendülni látszanak a mezőgazdasági szövetkezeti szerveződések, de a szerveződési folyamat korántsem problémamentes. Annak ellenére, hogy felismerték a szövetkezeti termelés számos előnyét és hasznosságát, mindkét tagállam regionális és vidékfejlesztési problémákkal küzd, beleértve a mezőgazdasági tevékenységeket is (Szabó és Barta, 2014; Szociálpolitikai kiértékelés vidékfejlesztés szempontjából 2014-2020, 2013). A probléma egyrészt a kormányzati szféra nem kielégítő hatékonyságával, illetve a jogi háttér hézagosságával, másrészt a termelők hozzáállásával hozható összefüggésbe. Bár léteznek a szövetkezeti formákat ösztönző kormányzati szintű rendelkezések, ezek nem elég hatékonyak, ugyanakkor a termelők nehezen tudnak megszabadulni azoktól az előítéletektől, amelyek a szövetkezetekhez kapcsolódó negatív tapasztalataikból táplálkoznak. Annak ellenére, hogy Romániában a mezőgazdasági szövetkezetek száma az elmúlt években növekvő tendenciát mutatott (Barna, 2014), 2014-ben 68 mezőgazdasági termelőszövetkezet létezett Romániában, míg Magyarországon 1116 (Az Európai Mezőgazdasági Szövetkezetek Szövetség jelentése, 2014).

Romániában a mezőgazdasági szövetkezetek mellett más termelői együttműködési formák is léteznek, mint például a termelői csoportok, termelői szervezetek, mezőgazdasági társaságok. A kutatási adatainkból tudjuk, hogy ennek ellenére a gazdák többsége egyetlen jogi működési formában sem vesz részt. Így adott a kérdés: elég ösztönző lesz-e a beígért adókedvezmény az olyan termelők számára, akik eddig feketén és adómentesen működtek?

A kérdésre kutatási adataink alapján szeretnénk választ adni.

A kutatás módszertana

Jelen tanulmány kutatási része két erdélyi magyar érdekeltségű szövetkezet esetpéldáját és öt szintén erdélyi magyar termelővel folytatott interjú összegzését dolgozza fel. A

kutatás célja az volt, hogy fényt derítsen a szövetkezetek terjedésének akadályaira. Azon feltevésünket, hogy a szövetkezetek terjedése Romániában nehézkes, problematikus statisztikai adatokra, valamint a szakirodalomban jelzettekre alapoztuk.

Az esetpéldák által egy megbukott és egy jelenleg is működő szövetkezeti kezdeményezést mutatunk be, felhasználva a rájuk vonatkozó sajtóinformációkat. Az esetpéldákból kiderül, hogy milyen gyakorlati problémákkal állnak szembe a szövetkezetek.

Az interjúk során a termelők és a gazdák azon belső indíttatásait igyekeztünk felszínre hozni, amelyek következtében alacsony a szövetkezetekbe való társulási hajlandóságuk. Öt személyt kérdeztünk meg a Kolozs megyei Várfalva községből, ahol a lakosság többsége hagyományosan mezőgazdasággal foglalkozik. Adatgyűjtésre kötetlen interjút választottunk annak reményében, hogy a termelők szabadon fognak beszélni az őket foglalkoztató problémákról, félelmeikről.

Esetpéldák a romániai magyar agrárszövetkezetek helyzetére vonatkozóan

Az alábbiakban két romániai magyar érdekeltségű szövetkezet esetpéldáját mutatjuk be. 2006-ban alapult az Aranyoskert szövetkezet, mely az aranyosszéki (Kolozs megye, Torda környéke) magyar gazdák jobb érvényesülését kívánta elősegíteni. Legfontosabb céljuk a termékek hatékonyabb értékesítése volt. Ennek érdekében terméspanapokat, terménykiállításokat szerveztek, de mint utólag kiderült, a kezdeményezések nem voltak kellően népszerűsítve. A terv azért sem működött, mivel Romániában a 2007-es Európai Unió csatlakozás nem hozta meg a remélt változásokat a mezőgazdasági termények értékesítése terén. A szövetkezet által biztosított felvásárlási árak alatta maradtak a piaci áraknak. Az Aranyoskert szövetkezet a tagjaitól a viszonteladói ár alatt tudta volna átvenni a megtermelt zöldségeket, így a gazdák a szövetkezeten kívüli direkt értékesítést választották. Ezáltal a szövetkezés eszmeisége is sérült. Az Aranyoskert esetén a kezdeményezés igénye nem közvetlenül a termelők részéről fogalmazódott meg, ami rontotta az esélyeket.

A bukás további oka az volt, hogy túl kevés, mindössze 90 termelőt sikerült bevonni. A szövetkezet tevékenységeit először lefagyasztották, végül feloszlatták (Makkay, 2013).

Ellenpéldaként említjük a jelenleg is működő Nagyküküllő Mezőgazdasági Szövetkezetet, amely 2011 februárjában alakult Hargita megye Székelykeresztúr városában. Hatszáz helyi tejtermelő családot tömörít, akik egyben szövetkezeti tagok és tulajdonosok. Megvalósítása egymillió euró értékű befektetést igényelt. A szövetkezet egy modern tejfeldolgozót üzemeltet és tejtermékek széles palettáját kínálja. (Hargita TV beszámoló, 2013; Székelytermékek honlapja, 2015). A szövetkezet elnöke egy napilapban adott interjúban megemlíti, hogy a kialakult gazdasági helyzet következtében vált lehetővé az összefogás: 2010-ben bezárt a régi tejüzem, értékesítési lehetőség nélkül hagyva a helyi gazdákat. Akkoriban nem a szövetkezeti gondolatba vetett meggyőződés, hanem a kényszerhelyzet eredményezte a társulást. A kezdeményezés első éveiben a tejüzem majdnem csődhelyzetbe került, még banki hitelhez is folya-

modott. A 2013-as évet veszteséggel, viszont a 2014-es évet a tejüzem már nyereséggel zárta. Kezdetben a gazdák bizalmatlanok voltak, féltek az újtól, leginkább a kevéssel piaci ár fölött kínált literenkénti összeg motiválta őket. Gondolkodásmódjukat befolyásolták a kommunizmus ideje alatt szerzett negatív tapasztalatok valamint a közösségi élet elsorvadása. A szövetkezetbe vetett bizalom lassan és nehézkesen épült fel. Annak ellenére, hogy a szövetkezeti tevékenység gondokat vet fel, egyre több erőforrással tudnak közép- és hosszú-távú tervekre összpontosítani. A szövetkezet elnöke szerint a gazdák kezdik magukénak érezni a kezdeményezést, érdekli őket a tejüzem működése, nagy számban vesznek részt a számukra szervezett üzemplátogatásokon. Napjainkra a társultak megtapasztalhattak néhányat a szövetkezeti előnyökből. A szövetkezet elnöke bízik a jövőben és a kezdeményezés megerősödésében, szerinte lehet számítani a gazdák támogatására is (Domján, 2015).

A szövetkezetek megítélése a gazdák véleménye alapján

A romániai kistermelők jelenleg is általánosságban elutasító magatartást tanúsítanak a termelői csoportokba való szerveződés iránt. Kutatásunk során egy mezőgazdasági termelői hagyományokkal rendelkező térség, az esetpéldából már ismert Aranyoskert szövetkezeti kezdeményezés térségében – Kolozs megye, Torda környéke – kistermelővel beszélgettünk. Mind az öt megkérdezett interjúalany családjában több személy foglalkozik a mezőgazdasággal, nagyrészt feketén értékesítik terményeiket, bár közülük ketten igényeltek már a közelmúltban termelői támogatásokat. Bár kutatásunk nem tűzte ki célul a támogatási rendszerek felmérését, a gazdákkal folytatott kötetlen interjúk során néhány gyakorlati probléma mégis szóba került. A gazdákat a szövetkezeti kérdések egyáltalán nem foglalkoztatják, inkább az egyénileg igényelhető támogatásokra összpontosítanak. Az általunk vizsgált településen nem szokványos a támogatások igénylése sem. Nagy hatással volt a térség gazdáira az Aranyoskert szövetkezeti kezdeményezés kapcsán megélt kudarc, valamint a kommunizmus idején szerzett negatív tapasztalatok is. A történetből nem a tanúságok maradtak meg, hanem amint az interjúkból kiderült, a legtöbben a kommunista termelőszövetkezetet látták ismét megtestesülni és elbukni. Jelenleg bármilyen kontextusban merülne fel a szövetkezet gondolata, a sikertelenségét megélve mindenki legelőször az Aranyoskert negatív példáját hozza fel eleve elzárkózva bárminemű együttműködéstől. A szövetkezetekkel kapcsolatosan is általánosan megfogalmazódott, hogy a gazdák sem jószágot, sem ingatlant „be nem adnának a közsébe”, mert félnek attól, hogy ismét elveszik tőlük.

A negatív tapasztalathoz társulnak a mindennapokban megélt nehézségek, például az, hogy a termelési folyamatok sokszor nem gépesítettek, ezért a termelők nehéz fizikai munkát kénytelenek végezni. Nincs minden gazdaságnál traktor, szántó-, vető-, permetező- és arató-gép, ezen szolgáltatásokat a kevésbé módos termelők bérlik, ami növeli a termelési költségeket.

Arra a kérdésre, hogy hol értékesítik a helyi termelők a terményeiket, azt a választ kaptuk, hogy a legtöbben jobbnak látják, ha saját maguk végzik az értékesítést a pia-

cokon. A gazdák is tudják, hogy nem igazán kifizetődő a lehetőségeik szerinti termelés. A terményeket nemcsak a helyi piacokra viszik, hanem sokszor több száz kilométerre is, annak függvényében, hogy a szóbeszéd szerint melyik piacon kapnának jobb árat. Azon termelőknek, akinek nincs saját gépkocsija, egyénileg vagy társulva fizetnek a szállításért. Ebből adódóan kialakult egy olyan réteg a faluban, akik foglalkozásszerűen szállításból élnek vagy ezzel egészítik ki a jövedelmeiket. A termények értékesítése a megcélzott piacokon a kereslet függvényében akár hét napig is eltarthat, ez idő alatt az árulást végző személy szállásbérletet fizet a piac környékén. Télen sokszor napokig fedetlen, jobb esetben gyengén szigetelt, de többnyire fűtetlen piacokon kénytelenek árulni. Aki a nagyobb mennyiségben megtermelt zöldségtől szeretne szabadulni, kénytelen jóval olcsóbban viszonteladóknak átadni a terményét. Arra is volt példa, hogy bizonyos terményeket nyomott áron átvettek helyi üzletek, majd nagy haszonkulccsal értékesítették az úgymond feketén beszerzett zöldségeket.

A termelési folyamat, valamint az értékesítéssel járó „piacolás” egy család teljes évi idejét igénybe veszi. A termelő-gazdák hatalmas erőfeszítésekkel mindössze a minimális megélhetést tudják biztosítani családjaiknak. A válaszadók szerint a legnagyobb erőfeszítések árán is csak a termelői támogatások igénybevétele nélkül, nagyjából az egész évi termelési folyamatokkal járó önköltségi szintet lehet elérni. A körülmények ellenére mégsem hajlandóak változtatni, bár a gazdák szerint sem „éri meg” a tevékenység. Válaszukat azzal indokolják, hogy elődeik is így éltek, és ha nekik elég volt, most, ill. a jövőben is elég kell, hogy legyen. Az utóbbi évtizedben a helyzet még nehezebbé vált a nagy bevásárlóközpontok elterjedése után. A mezőgazdasági kistermelők közvetlenül a rendszerváltás után sokkal jobban éltek, munkájukat a piac jobban értékelte. A nagy bevásárlóközpontokban és áruházakban megjelent külföldi termékekkel viszont nem tudnak árban versenyezni. A gazdák az Európai Uniót hibáztatják, hogy lehetővé vált a nyomott áron kínált külföldi termékek nagytételben történő árusítása, ami számukra kedvezőtlen. Szinte csodavárásként bíznak abban, hogy változni fog a helyzet és jobbra fordul a sorsuk, de érdemben kevesen tesznek érte. A helyzetet némileg ellensúlyozná a különböző pótlékok – amennyiben könnyen és átláthatóan lehetne igényelni őket. Azonban ezeknek az igénybevitelére nincsenek felkészülve a gazdák, információik hiányosak. Azon megkérdezett személyek, akik már igényeltek kis összegű Európai alapú támogatásokat (ketten az öt interjú alanyból), a támogatások hozzáférhetőségére panaszkodtak. Egyikük formai és közgazdasági nehézségek miatt a támogatásnak csak az első részét tudta lehívni. A megkérdezettek arra is felhívták a figyelmünket, hogy tudnak olyan esetről is, amikor a támogatást igénylő gazda eleve úgy pályázott, hogy eleve nem állt szándékában az előírt növekedést megvalósítani, beérve a részleges támogatással. Interjú-alanyaink arról is említést tettek, hogy a hatóságok túl mereven ragaszkodnak a pályázatok alapjául szolgáló üzleti tervekhez, amelyek eleve becsült értékeket tartalmaznak – így az ellenőrzést követően veszélybe kerülhet a további kifizetés. Előfordult, hogy nem vették figyelembe, hogy a takarmány- ill. állatállomány folyamatosan változik a termelési körülmények illetve a jószágok születési arányának függvényében. Nehezményezték, hogy a hatóságok nem segítik a támogatásokat megpályázókat, bármilyen kérdést illetően a hivatalos válaszokban csak az amúgy is zavaros normákat idézték, érdemleges értelmezésre nem lehet számítani. További gondot jelent az információ

hiánya, a pályázati kiírásokat közvetlenül a projekt kezdete előtt is módosítgatják, így többször át kell írni vagy újraszámolni az igényléseket.

Arra a kérdésünkre, hogy szövetkezeti formában vajon nem tudnának-e hatékonyabban pályázni, mind az öt megkérdezett gazda azt mondta, hogy bár hallott róla, ők félnének közösködni, nem bíznak a többi termelőben, így inkább egyénileg próbálnak boldogulni.

Azon három megkérdezett gazda, aki soha nem is pályázott arról beszélt, hogy félnék támogatásokat lehívni, egyrészt mert nem rendelkeznek a működésüknek keretét adó jogi formával, másrészt attól félnék nehogy vissza kelljen fizetni a támogatás összegét, esetleg még a földjeiket is elveszíthetik. A megszerzett információk olvasatunk szerint arról tanúskodnak, hogy nem elég tájékozottak a gazdák, téveszmék miatt szűk látókörűek és annyira lefoglalja őket a mindennapi megélhetés megteremtése, hogy kísérletezni senkinek sincs kedve. Az interjúk során fény derült arra is, hogy vannak olyan személyek, akik eleve úgy vélik, hogy a támogatásokhoz „befolyásosnak kell lenni”, kapcsolatok nélkül nem férhetnek hozzá, ezért nem is próbálkoznak.

Következtetések

A kutatás során megkérdezett gazdák úgy ítélték meg, hogy az Európai Unió csatlakozás előtt kifizetődőbb volt mezőgazdasággal foglalkozni, mint manapság, amikor támogatások nélkül jó, ha az önfenntartó jövedelmi szint elérhető.

Az esetpéldákból arra következtethetünk, hogy a társulás eszméje is távoli a megkérdezett gazdák számára. Szükséges lenne a mentalitásbeli váltás és a fejlődés lehetőségeire vonatkozó információkkal való felvértezés. Az Európai Unió támogatások hatékonyabb lehívhatósága szövetkezeti formában nem elegendően motiváló, túlságosan távlatinak érzik a kistermelők. A gyakran változó és nem átlátható jogi háttérnek is eltántorító hatása van.

Megállapítható, hogy a kommunizmus évtizedei alatt az önkéntes társadalmi összefogáson alapuló konstruktív tradíciókat gyakorlatilag tönkretették (Erdős, Juhász, 49), mint például a termelők, gazdák és kereskedők kölcsönös segítségnyújtási mechanizmusait. Ennek következtében jelenleg a szövetkezet gondolata még nem lépett ki a kommunizmus alatt hozzá társított negatív tapasztalatok árnyékából, az érintett gazdák nem látják a lehetséges előnyöket vagy eleve nem bíznak abban, ami közös, illetve közösségi tevékenységen, feladat- és hatáskörmegosztáson alapszik.

Szükség mutatkozik azon civil szervezetek támogató és a mentalitás megváltoztatását célzó munkájára, amelyek a falvak életminőségének javítását felvállalják. Ugyancsak célszerű a szövetkezés és az érdekszövetségek eszmei és gyakorlati vetületeinek további kutatása hazai és nemzetközi szinten egyaránt. Juhász (2006, 14) tárgykörben folytatott kutatásaiban Commons iránymutatásai alapján rámutat, hogy az érdekszövetségek közül a mezőgazdasági, illetve farmerszervezetek és a szövetkezetek játszanak a szakszervezetek mellett jelentős szerepet a demokrácia megszilárdításában, mint fontos társadalmi intézmények.

Albert-Lőrincz (2017: 82) „szerint a poszt-kommunista országok egyfelől szeretnének minél gyorsabban fölzárkózni legalább az európai standard elfogadható legelső

szintjére, másrészt mindegyre a korábbi örökség gáncsába ütköznek. A helyzetet nehezíti ezen országok szűkös pénzügyi helyzete, az állami tulajdonú tervgazdaság átalakítása a magántulajdon alapú piacgazdaságra, a gyengén működő gazdaság, az infláció, a munkanélküliség, az új szociális problémák, a politikai érdekek, a demográfiai (etnikai, elöregedés, lecsökkent születési ráta, migráció és emigráció) sajátosságok, társadalmi feszültségek, az uniós elvárásoknak megfelelés és az ezekből adódó feszültségek, a kommunizmus öröksége.”

Irodalomjegyzék

1. Albert-Lőrincz, Cs. (2014): Diminishing national sovereignty affecting EU member states' citizenship? Globalization and Intercultural Dialogue. Multidisciplinary Perspectives. ARHIPELAG XXI PRESS.
<http://www.upm.ro/gidni/GIDNI-01/GIDNI%2001%20-%20Law.pdf>, (letöltés időpontja 2017 november 17)
2. Albert-Lőrincz M., Albert-Lőrincz Cs. (2014): Kifelé a multikulturális térbe. Magiszter, XII. évfolyam, 3. szám, 6-15. ISSN 1583-6436.
3. Albert-Lőrincz, Cs. (2017): Szociálpolitikai alapok és a jóléti perspektívák térvetése. Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
4. Az Európai Mezőgazdasági Szövetkezetek Szövetségének jelentése. (2014): Development of agricultural cooperatives in the EU 2014.
http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/agri/dv/copa-cogecareport_/copa-cogecareport_en.pdf, (letöltés időpontja 2017. november 17.)
5. Barna, C. (2014): Atlasul economiei sociale (A szociális gazdaság feltérképezése Romániára vonatkozóan). Institutul de Economie Socială.
<http://www.ies.org.ro/library/files/atlas.pdf>, (letöltés időpontja 2017 november 17)
6. Domján, L. (2015): Beszélgetés Bálint Sándorral, a Nagy-Küküllő Mezőgazdasági Szövetkezet Elnökével,
Hargita Népe online napilap. (2015):
<http://hargitanepe.eu/beszelgetes-balint-sandorral-a-nagy-kukullo-mezogazdasagi-szovetkezet-elnokevel/>, (letöltés időpontja 2017. november 17.)
7. Erdős Bognárné M., Juhász G. (2011): Shaping volunteer-friendly organizations in Hungary, Humán Innovációs Szemle, 2:(2) 52-66, 2011.
http://humanexchange.hu/site/uploads/HISZ_II2_46-59.pdf, (letöltés időpontja 2017. november 17.)
8. Juhász G. (2006): Társadalmi és munkaerőpiaci érdekek – civil szerepek, Human Exchange Alapítvány, Kaposvár, (pp. 112.).
9. Hargita TV beszámoló. (2013): <http://hargitav.ro/2013/orszagos-premiernek-szomit-a-letrehozott-tejfeldolgozo-uzem/>, (letöltés időpontja 2017. november 17.)
10. Hunyadi, A. (2007): A különböző szövetkezeti típusok és a szövetkezeti értékrend kialakulása. In: Sómai, J. (ed.) Szövetkezetek Erdélyben és Európában. Kolozsvár: Romániai Magyar Közgazdász Társaság.
11. Makkay, J. (2013): Aranyosszéki szövetkezet: utópia vagy szükséglet? Erdélyi Napló.

http://www.erdelyinaplo.ro/gazdasag/aranyosszeki_szovetkezet_utoxia_vagy_szukseglet, (letöltés időpontja 2017. november 17.)

12. Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium. (2013): Analiza socio-economică în perspectiva dezvoltării rurale 2014-2020 (Szociálpolitikai kiértékelés vidékfejlesztés szempontjából 2014-2020). <http://eufinantare.info/docs/analiza-dezvoltarii-rurale-agricultura-iulie-2013.pdf>, (letöltés időpontja 2017. november 17.)
13. Simon, S., (2007): A romániai szövetkezeti törvény és az európai uniós gyakorlat. In: Sómai, J. (ed.) Szövetkezetek Erdélyben és Európában. Kolozsvár: Romániai Magyar Közgazdász Társaság.
14. Székelytermékek honlapja. (2015): <http://www.szekelytermek.ro/?l=hu&m=nagykukullo-mezogazdasagi-szovetkezet>, (letöltés időpontja 2017. november 17.)